

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.67>

ЛОГІКА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЮРИДИЧНИХ МІРКУВАНЬ ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ У ПРОЦЕСІ СКЛАДАННЯ ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТІВ

Хребтова А.А.,

*кандидатка наук з державного управління, доцентка,
доцентка кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського*

Шуть А. О.

*викладачка кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського*

Солоха О. В.,

*кандидат юридичних наук,
голова Комсомольського міського суду
Полтавської області*

Хребтова А.А., Шуть А.О., Солоха О.В. Логіка як елемент юридичних міркувань та її застосування у процесі складання юридичних документів.

Стаття розглядає логіку як елемент юридичних міркувань та її застосування у процесі складання юридичних документів. Володіння мистецтвом складання юридичних документів є безцінним умінням у професійній юридичній діяльності представників різних юридичних професій, яке може забезпечити їх зрозумілість та чіткість, відповідно і належний захист прав. Невід'ємною частиною цього уміння є логіка як елемент юридичних міркувань, правильність її застосування. До елементарних правил логіки звертаються представники різних юридичних професій, робота яких пов'язана з правовими нормами та складанням юридичних документів. Юридичне міркування, пов'язане з тлумаченням нормативно-правових актів та їх застосування до справ, під час оцінки доказів і прийняття остаточних рішень, які знаходять свій вияв у юридичній документації є важливим засобом досягнення верховенства права. Завдяки особливому юридичному мисленню юристи отримують здатність розглядати будь-яку річ з конкретної, а не абстрактної точки зору. Кожен успішний юрист повинен добре володіти законами формальної та неформальної логіки, правилами оперування поняттями, судженнями, умовиводами. Логіка — це наука про те, як ми повинні міркувати, якщо наша мета – відкрити істину. Нехтування законами формальної логіки у процесі складання юридичних документів (тотожності, суперечності, виключеного третього та достатньої підстави) призводить до помилок. Відсутність необхідних вмінь може виявлятися в композиції тексту юридичних документів у вигляді помилок, що, своєю чергою, може спричинити серйозні наслідки у вигляді порушень прав та свобод людини та, як наслідок – принципу верховенства права. Знання формальної та неформальної логіки, особливостей її застосування, сприятиме розвитку умінь правильного та ефективного юридичного міркування, яке оволодіти мистецтвом складання юридичних документів – безцінним умінням у професійній юридичній діяльності представників різних юридичних професій, що є безумовним фундаментом дотримання у нашій державі прав та свобод людини, а також реалізації принципу верховенства права.

Ключові слова: логіка, юридична логіка, логічний підхід, юридичні міркування, правова аргументація, юридичні документи, юридична аргументація.

Khrebtova A.A., Shut A.O., Solokha O.V. The logic as an element of legal considerations and its application in the process of drawing up legal documents.

The article analyses logic as an element of legal reasoning and its application in the process of drafting legal documents. Mastering the art of drafting legal documents is an invaluable skill in the professional legal activity of representatives of various legal professions, which can ensure their comprehensibility and clarity, and accordingly, the proper protection of rights. An integral part of this skill is logic as an element of legal reasoning, the correctness of its application. Representatives of various legal professions, whose work is related to legal norms and the drafting of legal documents, refer to elementary rules of logic. Legal reasoning related to the interpretation of normative legal acts and their application to cases, during the evaluation of evidence and making final decisions, which are reflected in legal documentation, is an important means of achieving the rule of law. Due to the special legal thinking, lawyers get the ability to consider any thing from a concrete and not an abstract point of view. Every successful lawyer must be well versed in the laws of formal and informal logic, the rules of operating concepts, judgments, and inferences. Logic is the science of how we should reason if our goal is to discover truth. Neglecting the laws of formal logic in the process of drafting legal documents (identity, contradiction, excluded third party and sufficient grounds) leads to errors. The lack of necessary skills can manifest itself in the composition of the text of legal documents in the form of errors, which, in turn, can cause serious consequences in the form of violations of human rights and freedoms and, as a result, the principle of the rule of law. Knowledge of formal and informal logic, the peculiarities of its application, will contribute to the development of the skills of correct and effective legal reasoning, which will master the art of drafting legal documents – an invaluable skill in the professional legal activity of representatives of various legal professions, which is the unconditional foundation of the observance of human rights and freedoms in our state, as well as implementation of the rule of law principle.

Key words: logic, legal logic, logical approach, legal reasoning, legal argumentation, legal documents, legal argumentation.

Постановка проблеми. Юридичні документи можуть бути складними для читання та розуміння, адже вони зазвичай наповнені складною юридичною мовою. Зважаючи на це, володіння мистецтвом складання юридичних документів є безцінним умінням у професійній юридичній діяльності представників різних юридичних професій, яке може забезпечити їх зрозумілість та чіткість, відповідно і належний захист прав. Невід’ємною частиною цього уміння є логіка як елемент юридичних міркувань, правильність її застосування. Знання логіки дозволяє юристу не допускати помилок при складанні договорів, офіційних документів, протоколів, обвинувальних висновків, рішень та ухвал.

Стан опрацювання. Логіка як елемент юридичних міркувань та її застосування є предметом наукових доробок, як українських, так і іноземних дослідників, серед яких: Я. Воленський, Н.А. Гураленко, С. Райс, О.В. Тягло, О.Ю. Щербина та ін. Проте дане питання все ще не втрачає своєї актуальності. До того ж, належної уваги саме комплексному вивченню логіки як елементу юридичних міркувань та її застосуванню у процесі складання юридичних документів належної уваги у вітчизняній правовій доктрині дотепер приділено не було.

Мета статті – розглянути логіку як елемент юридичних міркувань та її застосування у процесі складання юридичних документів.

Виклад основного матеріалу. Вчені-правознавці цілком виправдано визнають важливість правил логіки у правових міркуваннях і оцінювальні аспекти їх застосування [1]. До елементарних правил логіки звертаються представники різних юридичних професій, робота яких пов’язана з правовими нормами та складанням юридичних документів.

Юридичне міркування, пов’язане з тлумаченням нормативно-правових актів та їх застосування до справ, під час оцінки доказів і прийняття остаточних рішень, які знаходять свій вияв у юридичній документації є важливим засобом досягнення верховенства права [2, с. 1687]. Так, суддя повинен добре володіти законами логіки, правилами оперування поняттями, судженнями, умовиводами. Нелогічність може виявлятися не тільки в композиції тексту судового акта (це не найстрашніше), а й у неправильній кваліфікації, невдалій аргументації та обґрунтуванню прийнятого рішення, що може спричинити серйозні наслідки [3, с. 22]. Має важливе значення логіка і в діяльності поліцейських, результати якої також мають своє вираження в юридичних документах,

приміром протоколах. Знання логіки допомагає правильно будувати судово-слідчі версії, скласти чіткі плани розслідування злочинів, намічати системи оперативних дій, не допускати помилок при складанні офіційних документів (протоколів допиту та огляду місця злочину, обвинувальних висновків, рішень та ухвал, рапортів, зведень та інших інформаційно-аналітичних документів). Будь-який предмет розумової діяльності, котрий має правовий характер вимагає повноти дотримання логічної форми, законів та правил мислення, він надає логіці виняткової актуальності, робить фактором, що має юридичну значущість. Логіка, з її законами та правилами входить у предмет юридичної діяльності [4, с. 141]. Завдяки особливому юридичному мисленню юристи загального права розглядають будь-яку річ з конкретної, а не абстрактної точки зору, віддають перевагу практиці, а не абстрактним міркуванням [5, с. 365].

Відповідно до логічного підходу до юридичних міркувань головними завданнями є з'ясування логічної обґрунтованості міркувань та відбір, визначення та вивчення форм правильних міркувань. Основою такого підходу є дедуктивна модель обґрунтування. У такому підході критерієм раціональності юридичної аргументації виступає формальна правильність аргументації, а для реконструкції доводів юридичного характеру використовується мова логіки. Обов'язковою умовою прийнятності юридичного обґрунтування є те, що доводи, на яких ці обґрунтування будуються, повинні відновлюватися у логічно правильну аргументацію. Крім того, доводи, які наводяться в обґрунтування ухваленого рішення повинні бути прийнятими з погляду юридичних вимог. Рішення, як висновок, впливає з юридичної норми та обставин справи, як засновків, тільки за умови логічно правильної аргументації [6, с. 255].

У свою чергу, «правильне» міркування гарантує, що висновок є істинним, ймовірно правдивим або принаймні правдоподібним. Він надає адекватне обґрунтування для прийняття розумною людиною висновку. Логіка відрізняється від вивчення методів для виявлення правильних ліній міркувань (наприклад, евристики), хоча логіка може допомогти визначити бажану мету або кінцевий продукт евристичних методів. Логіка також відрізняється від вивчення переконливого використання міркувань у людському діалозі (наприклад, прагматика, риторика чи психологія), хоча вона може допомогти визначити розумну основу для переконання. Логіка – це наука про те, як ми повинні міркувати, якщо наша мета – відкрити істину [2, с. 1688].

Зауважимо, що правова аргументація, що ґрунтується на логічному підході, має відповідати таким стандартам доладності (soundness), щоб бути прийнятною:

1) аргументація має бути прийнятною з огляду на матеріальні аспекти – факти мають бути загальновідомими чи доведеними, а правова норма повинна бути нормою чинного права або прийнятним тлумаченням норми чинного права;

2) аргументація має бути прийнятною з огляду на формальні аспекти – рішення (висновок) має впливати з підстав, викладених в аргументуванні [7, с. 92].

Саме правила логіки забезпечують та дозволяють перевірити цілісність правового аргументу. Модель аргументації, що її надає формальна логіка, забезпечує низку випадків для дослідження ролі переконливої сили формальної логіки в юриспруденції та для вивчення того, як суди використовують норми та мову логічної форми (language of logical form) для вирішення юридичних проблем. В юридичному обґрунтуванні дедукція надає юридичним документам структуру, за допомогою якої вони обґрунтовують від загальних принципів права до юридичної емпірики. Ба більше, логічно неправильні форми не є переконливими, тому той, хто їх оцінює, відхилить таке аргументування. Так, з погляду С. Райса, суд не обов'язково визнає нелогічний аргумент переконливим, а логічно переконувальна цінність силогічного аргументу (а отже й аргументації) залежить від того, чи він відповідає низці простих правил – правил формальної логіки. Зазначений дослідник, таким чином, також буде дедукційну теоретичну модель, і водночас пропонує використовувати логічний підхід як для реконструкції й оцінювання аргументації, так і для побудови юридичних аргументів [8, с. 53].

Своєю чергою, К. Вандервел вважає, що застосування юридичних норм вимагає застосування одного з двох методів – дедукції чи аналогії. На його думку, використовуючи дедукцію, юрист визначає, чи факти, описані (або не описані) гіпотезою норми, та чи юридичні наслідки можуть (або не можуть) бути застосовані до ситуації. Використовуючи аналогію, юрист визначає, чи факти є або не є подібними до тих, що описані у гіпотезі (factual predicate) правової норми і чи юридичні наслідки, передбачені нормою, мають або не мають бути застосовані до ситуації. Застосовуючи ці методи, юрист використовує правила для визначення

прав і обов'язків, що існують у конкретній ситуації і так завершує процес правового обґрунтування [9, с. 91].

Нехтування законами формальної логіки (тотожності, суперечності, виключеного третього та достатньої підстави) призводить до помилок [4, с. 143], у тому числі й у процесі складання юридичних документів. Закони формальної логіки впливають на об'єктивність відображення дійсності, розкривають взаємозв'язок фактичних обставин, що існує незалежно від суб'єктивного розсуду особи, яка здійснює, приміром кваліфікацію злочину. Помилки логічних форм, яких допущено у процесі складання відповідної юридичної процесуальної документації з цього приводу призводять до неякісної доказової бази у кримінальних справах [4, с. 143].

Водночас для того, щоб міркувати й аргументувати як успішний юрист, слід засвоїти особливу юридичну логіку, що належить до домену неформальної логіки, та керуватися нею без будь-яких виключень [10, с. 353]. Адже, як влучно зазначається у науковій літературі, формальна логіка не є ані достатньою, ані необхідною для того, щоб міркувати як юрист [10, с. 349].

Не вдаючись у подробиці, можна сказати, що юридична логіка використовує юридичну семантику та юридичну методологію. Прикметник «юридичний» тут важливий, оскільки він стосується конкретних аргументів (обґрунтувань), які виконують юристи. Наприклад, більшість процедур у криміналістичній науці полягають у отриманні висновків з емпіричних даних і не належать до юридичної логіки, але їх все ж можна вважати належними до юридичної методології в широкому значенні [1].

Цікаво, що способи міркувань юристів країн англоамериканського та романо-германського права, мають відмінності в стилі правового мислення зумовлені, насамперед, особливостями культурно-історичного розвитку тієї чи іншої правової системи. Відмінність в «юридичному стилі» мислення спеціалістів, вихованих у цих двох традиціях, виявляється як в різних концепціях теорії аргументації, так й у фундаментальних світоглядних способах, що засвоюються під час навчання основ права. Так, підґрунтям розвитку системи романо-германського права служили культура і традиції країн континентальної Європи, що сприяли його популяризації в університетах (італійських, французьких, німецьких), а університетська концепція права, в рамках якої виникла гостра потреба, певне замовлення на струнку, зрозумілі й очевидні, несуперечливі юридичні судження (умовиводи й аргументацію) з неминучістю спричиняють абстрактність правового мислення, прагнення вловити логічність, системність права, пошук смислу права швидше в догмі, ніж в досвіді. Імплицитною передумовою, стереотипом правового мислення виступали наївний натуралізм, універсальність, віра в причинність і передбачуваність і, як наслідок, – реіфікація пізнання. Суть останньої полягає в уречевленні абстрактних понять, в уявленні їх як якоїсь матеріальної сутності, що володіє самостійними буттєвими властивостями. Практично всі поняття класичної юриспруденції – норма права, система права, суб'єкта права, дія права – це реіфіковані категорії, яким приписується (атрибується) властивість об'єктивного особистісного (безособистісного) буття, у системі якого вчений-юрист у рамках університетської теоретичної підготовки уявляється юридичним Гераклом, який знає відповіді на всі питання. Що ж до системи загального права, у формуванні якої важливу роль відіграла королівська влада та діяльність англійських судів, визнається піднесеність процесуального характеру права порівняно з матеріальним, а юридичні знання юристів формувалися швидше за все в судовій практиці, ніж у процесі університетської підготовки. Ставлення до права й інтенціональність (намір) його розвитку зводяться до переміщення акценту з теоретичного знання на знання особистісне, фонове й практичне. Суть останнього полягає в тому, що це знання «як», а не знання «що», знання рецептів успішної діяльності. Знання «як» – процедурні вміння – відіграє принципово важливу роль в доповненні традиційного знання «що». Воно наочно демонструє, як відбуваються трансформації законодавства й пануючої правозастосовної практики в конкретні юридично значущі життєві ситуації, наповнюючи перше та друге конкретною життєздатністю [5, с. 366].

Тут же ж слід зазначити, що в сучасній Україні починаючи з 2018 року вступники в магістратуру за спеціальностями «Право» та «Міжнародне право» складають вступне випробування, яке включає тести з загальних навчальних правничих компетентностей (тест з ЗНПК). Тест з ЗНПК спрямований на перевірку здатності вступників до критичного, аналітичного та логічного мислення. Він очевидно сприятиме у відборі майбутніх фахівці-магістрів, робота яких в подальшому позитивно вплине на діяльність правової та правоохоронної системи щодо забезпечення прав людини [4, с. 145].

Разом з тим, слід відзначити, що безпосередньо у ході навчання більшість викладачів права, однак, просто ілюструють міркування, показуючи низку прикладів (як історичних, так і гіпотетичних), залишаючи студенту можливість абстрагуватися від цих прикладів «як думати як юрист». На жаль, на практиці, вкрай рідко розробляються загальні пояснення, які пояснюють студентам, як юристи повинні міркувати і чому. Найближче ми наближаємося до навчання студентів узагальненим методом міркування, мабуть, у контексті юридичного письма і, можливо, також у деяких випадках навчання навичкам. Але ці відносно недавні розробки дотепер не проникли дуже глибоко в «доктринальне ядро» юридичної навчальної програми.

Висновки. Підсумовуючи можна зазначати, що будучи важливим елементом юридичних міркувань у процесі юридичної діяльності загалом та складання юридичних документів, зокрема, а також запорукою якості останніх, логіка має бути важливою структурною частиною сучасної юридичної освіти. Адже, серед іншого, знання формальної та неформальної логіки, особливостей її застосування, сприятиме розвитку умінь правильного та ефективного юридичного міркування, яке, своєю чергою, дозволить правильно скласти усі без винятку юридичні документи (оволодіти мистецтвом складання юридичних документів – безцінним умінням у професійній юридичній діяльності представників різних юридичних професій), що є безумовним фундаментом дотримання у нашій державі прав та свобод людини, а також реалізації принципу верховенства права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Woleński J. Legal Reasoning and Logic. *Studia Humana*. 2024. Vol. 13. Iss. 3. P. 18–22.
2. Walker Vern R. Discovering the Logic of Legal Reasoning. *Hofstra Law Review*. 2007. Vol. 35. Iss. 4. URL: <https://scholarlycommons.law.hofstra.edu/hlr/vol35/iss4/2>.
3. Поцюрко О.Ю. Формально-логічна аргументація в діяльності Європейського Суду з прав людини. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2023. № 1. С. 20–26.
4. Поцюрко О., Поцюрко М. Застосування формальної логіки у діяльності поліцейського щодо забезпечення прав людини. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Випуск 47. С. 140–147.
5. Гураленко Н.А. Стилї юридичного мислення: компаративістський підхід. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С 362–366.
6. Щербина О.Ю. До питання про аргументацію як метод юридичного міркування. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Філософія*. 2013. Вип. 40(1). С. 243–259.
7. Дудаш Т. Логічний підхід до правової аргументації. *Wroclawsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze*. 2020. Vol. 11. С. 91–109.
8. Rice S. Leveraging Logical Form In Legal Argument: The Inherent Ambiguity in Logical Disjunction And Its Implication In Legal Argument. *Oklahoma City University Law Review*. 2015. t. 40. № 3. P. 551–596.
9. Vandavelde K.J. *Thinking Like A Lawyer: An Introduction To Legal Reasoning*, Boulder 2011. P. 91.
10. Тягло О.В. Логіка юридичних міркувань. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 7. С. 349–353.